

ZELFREDZAAMHEID ALS IDEEAAL

De persoonlijke reflectie en lessen uit de praktijk van de Houtense wethouder zorg en welzijn. Een zoektocht naar zelfredzaamheid in een veranderende samenleving met een veranderende lokale overheid. Sturen we inwoners niet gewoon het bos in?

Jocko Rensen

'Zelfredzaamheid lijkt het grote doel te worden van bestuurders.' Hoogleraar burgerschap en humanisering, Evelien Tonkens keek me bezorgd aan toen ze me dit vertelde. Evelien is bezig met een vierjarig onderzoek met de veelzeggende titel 'De beloften van nabijheid' en ik sprak haar na een lezing die ze gaf aan zorgbestuurders en wethouders.¹

Als gemeenten zijn we de eerstverantwoordelijke bestuurslaag geworden voor arbeidsparticipatie, herziening van de Wmo en jeugdzorg – beter bekend als de decentralisaties, een onvermijdelijke verbouwing van onze verzorgingsstaat. Hierbij stellen we een toekomst in het vooruitzicht waarbij nabijheid, zelfredzaamheid en wederkerigheid onze horizon zijn. Het is ook een verbouwing waarbij we als gemeenten participatie, zelfredzaamheid, decentralisatie en een terugtrekkende overheid een plek geven. De focus komt daarbij steeds meer te liggen op eigen kracht en zelfredzaamheid van onze inwoners. Wie zelf kan, wordt aangesproken op de eigen verantwoordelijkheid – de overgang van 'zorgen voor' naar 'zorgen dat'.

Inmiddels zijn we een jaar en negen maanden op expeditie naar de geschetste horizon. Een mooi moment voor lessen uit de praktijk. Laat ik beginnen met het goede nieuws: een groot deel van onze inwoners kan zichzelf prima redden, deze mensen zijn sociaal krachtig. We weten dat door de nieuw ontwikkelde GemeenteBeleidsMonitor Sociale Kracht.

Over de kwaliteit van wijken of buurten, in termen van leefbaarheid en veiligheid, is veel bekend, maar deze informatie alleen biedt onvoldoende inzicht in waar de kracht van de bewoners zit en hoe deze benut, ingezet en gestimuleerd kan worden. Om hier beter zicht op te krijgen is de monitor sociale kracht ontwikkeld. Als gemeente Houten hebben we meegedaan aan de pilot van deze monitor.

Voor de monitor is een enquête gehouden onder inwoners van zestien jaar en ouder. Zij zijn bevraagd over zes aspecten die sociale *kracht* bepalen: zelfredzaamheid, participatie, sociaaleconomische status, collectieve zelfredzaamheid, leefbaarheid en veiligheid.

Houten wordt over het algemeen als veilig ervaren (score 8,6 op een schaal van 0-10). Inwoners kunnen zich

behoorlijk goed redden (8,3) en hebben veelal een hoge sociaaleconomische status (8,0). De leefbaarheid wordt over het algemeen positief gewaardeerd (7,5). Veel inwoners doen actief mee, participeren in de samenleving (7,5). Het onderzoek laat ook zien dat de collectieve zelfredzaamheid, het zorgen voor elkaar, nog niet goed van de grond komt (5,9).²

De stap om een beroep op elkaar te doen lijkt groter dan gedacht. Een probleem, zeker als je het zelf niet redt, lijkt mij. En voor een deel van onze inwoners is dat helaas zo. Soms omdat er te weinig middelen en mogelijkheden zijn in de eigen omgeving, soms omdat de gezondheid het persoonlijke welzijn beperkt en soms een combinatie van verschillende factoren.

Om de vraag om hulp te verbinden aan het aanbod, hebben we verschillende toegangen en vindplaatsen ingericht voor onze inwoners. Denk daarbij onder andere aan het welzijnswerk, het onderwijs, de zorg en het sociale team. Het sociaal team is de vooruitgeschoven post van de gemeente, een team van professionals dat helpt met het duidelijk krijgen wat er nodig is en die als sociaalmakers aan de slag zijn.

Het streven is om het contact tussen gemeente en inwoners toegankelijk, gelijkwaardig en constructief te laten verlopen. In ons gemeentelijke beleid hebben we onze bedoeling opgeschreven en dit is door de gemeenteraad unaniem vastgesteld. De zorgelijke blik die Evelien Tonkens over het doel zelfredzaamheid uitte, begrijp ik wel. De verleiding is groot om het als doel in onze papieren werkelijkheid te benoemen. Ik ben blij dat wij ons daar niet toe hebben laten beperken.

De praktijk leert ons dat voordat er een beroep gedaan kan worden op welke vorm van zelfredzaamheid of sociaal netwerk dan ook, er een relatie en vertrouwen moet zijn tussen inwoner en gemeente. We proberen als gemeente de leefwereld van onze inwoners centraal te zetten, dichtbij en met vertrouwen. Best een lastige opgave in een wereld waarbij het vertrouwen in overheden erg laag is en de relatie tussen inwoners en overheid kwetsbaar. Vaak zijn voor inwoners de systeemwereld met bijbehorende systeemreflexen die we in tientallen jaren hebben opgebouwd, zichtbaar. Een systeemwereld die soms los van de bedoeling functioneert. Als wethouder en

vertegenwoordiger van de persoonlijke overheid werd mij duidelijk dat ik bij mezelf moet beginnen. Niet alleen om vertrouwen vragen, maar met name beginnen met vertrouwen geven. Ons overheidssysteem is voor een groot deel ingericht op controle en gelukkig ook steeds meer op loslaten in vertrouwen.

In de afgelopen jaren heb ik ook grenzen ervaren aan mijn persoonlijke inzet. Ik heb altijd te maken met mijn 'wethoudersjas'. Een jas die ik niet kan uitdoen, ik ben altijd de wethouder voor de ander en dat doet iets met de relatie. Het accepteren van die beleving is voor mij ook aanleiding om verder dan mijzelf te kijken, bijvoorbeeld bij klachten en inspraak. Door mijn persoonlijke betrokkenheid en inzet word ik in de volksmond weleens de 'ombudswethouder' genoemd. Voor mijn sociaaldemocratische achtergrond een eretitel, maar in de praktijk van alledag als bestuurder in het sociale domein, een invulling die kwetsbaar is. Zeker als je bedenkt dat je als bestuurder niet de constante factor bent in ons democratische systeem. Ik beschouw het dan ook als mijn taak om het ingezette beleid te borgen voor de toekomst. Organisatorisch zijn er al verbeteringen merkbaar in Houten. Bijvoorbeeld het nieuwe model voor in- en meespraak voor inwoners. Vorig jaar is de Adviesraad Sociaal Domein Houten gestart, een groep betrokken inwoners die meedenkt en meedoet op het hele sociale domein. Daarnaast is duidelijk geworden dat mede door de complexiteit van problemen tussen overheid en inwoners er meer specifieke aandacht voor klachten nodig is. Liefst ingevuld door een persoon die onafhankelijk kan helpen bij het verder verbeteren van de verbinding tussen inwoner en overheid. Met nog meer aandacht voor een luisterend oor. In Houten willen we binnenkort een pilot starten met een klachtbehandelaar specifiek voor het sociaal domein.

De afgelopen jaren heb ik naast intensief contact met verschillende inwoners ook mee mogen kijken in de praktijk van onze medewerkers. Vanuit beide kanten heb ik input gekregen om een beter beeld te krijgen op de leefwereld. Zo zijn daar het belang en de manier van bejegening van elkaar, overheid en inwoner. Vanuit beide kanten heb ik voorbeelden waaruit lessen zijn te trekken. Het duidelijk krijgen van de bedoeling en de relatie tussen de leefwereld en de systeemwereld is best een avontuur. Het is een expeditie die niet alleen inzet van ons als lokale overheid vraagt, maar zeker ook van inwoners en professionals. Inwoners doen nog weleens een beroep op hun recht, komen als consument bij onze loketten; niet voor een gesprek maar met wensenlijstjes, krantenartikelen en checklijsten. De echte grote verandering van afgelopen jaren is de ombouw van de loketbenadering naar dialoog. Een dialoog tussen inwoner en gemeente waarbij het niet gaat over lijstjes of rechten maar over wat er nodig is. Om dat te bereiken is vertrouwen nodig. Tegelijkertijd moeten we ons ook realiseren dat zelfredzaamheid voor een inwoner die geconfronteerd wordt met zijn grenzen, anders in elkaar steekt dan die van de doorsnee inwoner met wie het goed gaat.

Door al deze ervaringen en gesprekken is het voor mij duidelijk geworden dat een containerbegrip als zelfredzaamheid niet als doel moet worden gezien maar meer een ideaal is voor elk individu op het persoonlijke niveau. Mijn doel als wethouder is dat wij een inclusieve samenleving zijn waarbij iedereen mee doet, vrij is en toch verbonden.

Bij de gesprekken over en met het sociale netwerk (o.a. mantelzorgers) is voor mij ook de kwetsbaarheid van de relatie tussen inwoner en het sociale netwerk duidelijker geworden. Daarbij kwamen thema's naar voren als de kwaliteit van leven, gelijkwaardigheid, afhankelijkheid, zingeving en kwetsbaarheid. Alleen een beroep doen op het netwerk en de zelfredzaamheid doet tekort aan de leefwereld, de werkelijkheid van onze inwoners. Natuurlijk blijft zelfredzaamheid een ideaal maar er zijn er meer.

Uit de eerdergenoemde monitor blijkt dat het thema collectieve zelfredzaamheid aandacht vraagt. Gelukkig zie ik initiatieven waarbij we dialoog en vertrouwen zien groeien. Deze initiatieven worden gedragen volgens het BOS-principe (van binnenuit, van onderop en samen). Een belangrijke schakel in het stimuleren en slagen van dergelijke initiatieven is volgens mij de inzet en betrokkenheid van het opbouwwerk, de professionals. Ook een wethouder kan daar een steentje aan bijdragen. Samen op expeditie waarbij je samen stappen zet waarbij nog geen zekerheid bestaat over de toekomst. Een vorm van onzeker weten en toch doen.³ Onzeker weten wordt ook wel gezien als een tegenkracht tegen onverschilligheid, domheid en arrogantie en een voorwaarde voor inclusieve verantwoordelijkheid. Het verzet zich tegen het 'oude' systeemdenken, de routine en maakt zoeken naar onverwachte oplossingen en samenhangen mogelijk. Een zoektocht naar betekenisvolle ontmoetingen, waarin we ons laten verrassen, verwonderen en twijfelen. Een gebied waarin allerlei verbindingen plaatsvinden tussen inwoners, professionals en gemeente, gericht op het verkleinen van de kloof tussen onze systeem- en leefwereld. Daarbij zijn investeren in vertrouwen en in contact wat voor mij werkt. Van binnenuit, van onderop en samen.

Noten

- 1 Zie de videoblog met gesprek Evelien Tonkens op www.youtube.com/jockorensen.
- 2 De resultaten van de Monitor Sociale Kracht 2014 (oktober 2015) staan op www.houten.nl > burgers > cultuur en vrije tijd > feiten en cijfers > onderzoeken > welzijn, gezondheid en onderwijs. Daarnaast is er een vergelijkende monitor voor de regio Utrecht, zie <https://u10.buurtmonitor.nl>.
- 3 Inspiratie uit lectorale rede *Het belang van onzeker weten* van Martin Stam.

Leestip: Wouter Hart, *Verdraaide organisatie. Terug naar de bedoeling*, Vakmedianet 2012.

J.C.H. RENSEN IS PVDA-WETHOUDER VAN DE GEMEENTE HOUTEN